

PATRIK GREGUREC

Umjetničko-teorijska disciplina s dvije stotine tisuća lica: o dvije prekretnice u definiciji pojma *dramaturgija*

UVOD

Ovaj rad namjerava graditi argumentaciju na ispitivanju teze koja pretpostavlja da su njemački dramaturg i teoretičar Gotthold Ephraim Lessing i francuski filozof Etienne Souriau, odnosno Lessingova knjiga *Hamburška dramaturgija* i Souriauova knjiga *Dvjesto stotina tisuća dramskih situacija*, povezane zbog pretpostavljenog doprinosa razvoju dramaturgije kao umjetničke, teorijske i znanstvene discipline. S druge strane, pretpostavka je da su te dvije knjige povezane i, naizgled paradoksalno, međusobnom suprotnosti: Lessing daje početni, općeniti i sveobuhvatni karakter dramaturgiji, dok Souriau, na temelju Lessingovih *odriješenih ruku* predlaže eklektičan, ali vrlo konkretan analitički sistem pri određivanju specifične dramaturgije bilo kojeg dramskog teksta. U svojoj metodi ovaj rad namjerava biti analitičke prirode, što bi moglo dramaturški odgovarati središnjoj temi: istraživanju definicije pojma *dramaturgija*.

Jedan je od glavnih sugovornika u ovom radu teatrolog, filozof, kritičar i pisac Vjeran Zuppa. Razlog za izbor Zuppine perspektive kao analitičke i znanstvene vodilje, perspektive čija se relevantnost i utjecajnost testira i analizira u ovom radu, jest dvojak. Prvo, naslov Zuppine knjige *Uvod u teatrologiju* je zavodljivo jednostavan, jer u sebi sadrži pojam *uvod*. Kroz istraživanje i dubinsko čitanje postaje jasno da Zuppa nudi daleko kompleksnije znanstvene, filozofske, teorijske i dramaturgijske uvide u Souriauovu *kozmičku dramaturgiju* nego što bi to pojam *uvod* u naslovu njegove knjige pretpostavljao. Drugo, Zuppa je bio profesor na Katedri za aalitiku na Odsjeku damaturgije, gdje je predavao Souriauov dramaturško-analitički sistem te se ta pedagoška *tradicija* nastavlja i danas¹. Budući da se dramaturgija u Hrvatskoj može studirati samo na Akademiji

¹ Usp. informacije (opis predmeta, sadržaj predmeta i obavezna literatura) o obveznom kolegiju *Analitičko pismo* / na službenim stranicama ISVU-a (Informacijski sustav visokih učilišta).

dramske umjetnosti u Zagrebu, neupitno je da je Zuppina perspektiva u kontekstu Souriauova dramaturškog sistema sveprisutna u suvremenom praktičnom i teorijskom dramaturškom i kazališnom radu, neovisno o tome koristila se ona kao svjesna i sistematična metoda za analizu dramskog teksta ili je ostala u podsvesnom kao automatizirani alat dramaturginje ili dramaturga koji svejedno rade s njom u svakoj svojoj dramaturgiji.

Osim istraživanja srodnih i međusobno nadopunjujućih koordinata ovog rada, definicije pojma *dramaturgija*; te kako pedagoške, tako i znanstvene dimenzije Souriauove knjige, ovaj će rad pokušati pratiti pojam *dramaturgije* i u neočekivana znanstvena polja, izvan hrvatskog kazališta, izvan svjetskog kazališta, izvan cjelokupne kazališne umjetnosti i teorije. Naime, Zuppina analitički uvid procjenjuje da Souriau ima ambiciju potaknuti ne samo *mišljenje o dramaturgiji* nego i *mišljenje dramaturgijom*. Ako je tome tako, onda dramaturgija ima potencijal postati i epistemološkom disciplinom, te njezine principe mogu koristiti i druge znanosti.

USPOSTAVLJANJE POJMA: HAMBURŠKA DRAMATURGIJA

Hamburška dramaturgija Gottholda Ephraima Lessinga smatra se prvim tiskanim tekstom u kojem se pojavljuje pojam *dramaturgija*. Strukturirana je kao kritičko-teorijski časopis, pisana od 1767. do 1768. godine, a objavljena već 1769. godine. Sastoji se od Lessingovih pisama u kojima se autor zauzimao za postulate suvremene građanske drame. U isto vrijeme nastojao je predlagati slobodnije tumačenje Aristotelove *Poetike*, što je bilo u suprotnosti s tadašnjom kazališnom produkcijom koja se temeljila na klasicistički kruto shvaćenim pravilima o tri jedinstva grčke tragedije. Lessingova je pozicija u novoosnovanom Nacionalnom kazalištu u Hamburgu bila slična današnjoj

poziciji *kućnog dramaturga*^{II}, a njegova je *Hamburška dramaturgija* pisana kao „institucionalizirana kućna kritika“ (Fischer – Lichte, 2010: 254) koja je u obliku epistolarne strukture, u rasponu od jedne godine, obuhvatila cijelu prvu sezonu Nacionalnog kazališta u Hamburgu. Fischer-Lichte je itekako precizna kada koristi termine *institucionalizirana* i *kućna* jer sam Lessing *Hamburšku dramaturgiju* opisuje ovako: „Ova će dramaturgija obuhvatiti kritički registar svih komada, koji budu izvedeni. Pratić će svaki korak, što će ga ovdje izvesti umjetnost, jednako pjesnikova, kao i glumčeva“ (Lessing, 1950: 9).

Unatoč već navedene važnosti Lessingove zbirke pisama, *Hamburška dramaturgija* zapravo ne određuje dramaturgiju kao disciplinu niti na bilo koji način konkretizira dramaturgiju kao *pojam*. Zuppa kod *Hamburške dramaturgije* uviđa da je „pojam dramaturgija uistinu malo sadržaja njome dobio, najviše time što je ovako posebnom knjigom u teorijski diskurz zapravo uveden“ (Zuppa, 1995: 13). No ne slijedi nužno iz pomanjkanja jedinstvene i fokusirane konkretizacije pojma *dramaturgija* u Lessingovom tekstu zaključak da u spomenutom tekstu nema relevantnih odrednica tog pojma, koje će se kasnije razviti u teoriju dramaturgije. Naprotiv, te su odrednice itekako prisutne i upravo zbog zasićenosti njima, odnosno zbog prevelikog broja nederčenih odrednica pojma dramaturgija, tom pojmu izmiče njegova konkretizacija. Svejedno, unatoč sadržajnim i strukturnim nedostacima, Lessingovi nefokusirani tekstovi poslužili su kao temelj za početak znanstvenog mišljenja o dramaturgiji, kako zaključuje i Zuppa: „Premda je njegova cjelina dobivena gomilanjem, ili zgrtanjem odnosno sažimanjem različitih teorijskih i

II Termin *kućni dramaturg* odnosi se na dramaturga sa stalnim zaposlenjem u nekom kazalištu. Batušić, kada piše o dramaturgiji i poslovima koje ona obuhvaća, koristi prototipni termin „kućni dramatičar“ (Usp. Batušić, 1991: 38.) Termin *kućni dramaturg* također implicira da je Lessing obavljao poslove dramaturga onako kako je to opisao Pavis (Usp. Pavis, 2004: 67).

praktičnih iskustava, jedno je neosporno. U *Hamburškoj dramaturgiji* oblikovana je sfera ili opseg pojma dramaturgija“ (1995: 36).

Lessing spomenuti široki opseg odrednica, koje nisu do kraja definirane, ipak misli u dvije jasne kategorije: *analitičnost* i *kritičnost*. Višeznačnost pojma *dramaturgija*, prisutna je dakle i u počecima pokušaja konkretizacije pojma dramaturgije, dakako, kod Lessinga i njegovih pisama. *Analitičnost* i *kritičnost*, dva koncepta koja za Lessinga čine dvojakost pojma *dramaturgija* zapaža i Batušić kada ističe da „ostaje nepobitnom činjenicom kako je Lessing pisao svoja dramaturgijska načela promatrajući kazalište vlastita vremena naglašeno kritički, u oba značenja grčkoga podrijetla^{III} ove riječi. Dakle, kao *razlikovati* i *suditi*“ (Batušić, 1991: 49).

Unatoč spomenutim nedostacima u kontekstu proučavanja pojma dramaturgije, Lessingova je knjiga pisama imala formativnu ulogu za europsko kazalište, ona je odmah po svom izlasku iz tiska djelovala kao „presudni temelj za uspostavljanje modernog njemačkog teatra“ (Carlson, 1984: 168). Osim toga, Lessingova *Hamburška dramaturgija* „priprema pojam dramaturgije“ (1995: 23) te je njezin odjek također dvojak. Dok postavlja okosnice za znanstveno mišljenje o dramaturgiji, Lessing u isto vrijeme naglašava otvorenost dramaturgije kao discipline. Evidentno je to kada Lessing piše o izboru naslova svoje knjige: „Već sam htio ova pisma okrstiti *Hamburške didaskalije*. No naslov mi je previše strano zvučao, a sad mi je vrlo drago da sam izabrao ovaj. Imao sam *slobodne ruke* što da unesem u svoju dramaturgiju, a što da ne unesem“ (1950: 505).

III Odnosno, grč. κριτική τέχνη: umijeće suđenja. (Usp. Hrvatska Enciklopedija: Kritika. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/kritika>.)

DRAMSKA SITUACIJA U ZNAKU ETIENNEA SOURIAUA

Teorijsku dramaturgiju, koja se temelji na *analitičnosti* i *kritičnosti*, kakvu uvodi Lessing, Zuppa opisuje terminom *tractatio cjeline* jer, prema Zuppi, termin *dramaturgija* kod Lessinga „označuje i *obrađivanje* i *porabu* teatra.“ (1995: 29). Jer je nadjenuo Lessingovoj knjizi sintagmu *tractatio cjeline*, Zuppa, dramaturško-analitički dvojako, upućuje na već spomenutu strukturu Lessingove knjige koju definira kao „kritičkoteorijski traktat izložen u epistolarnom obliku“ (1995: 30) te toj strukturi pridružuje njezinu funkciju i simboličku kvalitetu, što rezultira zaključkom da je *Hamburška dramaturgija* važna, ali opširna i nefokusirana misao o dramaturgiji. S druge strane, danas nam je poznat Batušićev stav pri definiranju temelja suvremene dramaturgije. On se oslanja na dvostrukost pojma dramaturgije koju postavlja Lessing^{IV} te čini jasnu razliku između *dvije dramaturgije* dodajući *mišljenju o dramaturgiji* i prostorno-izvedbenu dimenziju: „Da bismo dramaturgiju kao teorijsku refleksiju o drami i njenu ustrojstvu što jasnije razlikovali od dramaturške suradnje u proces nastajanja predstave, nazivamo prvu *teorijskom dramaturgijom*, a potonju *praktičnom dramaturgijom*“ (1991: 39).

Između Lessingovih temelja i Batušićevih zaključaka postoji jedan važan korak, kako za svjetsku, tako i za dramaturgiju našeg područja. Godine 1950. izdano je djelo presudno za razvoj analitičke perspektive u dramaturgiji koju je otvorio Lessing, *Dvije stotine tisuća dramskih situacija*^V Etiennea Souriaua, filozofa koji je na eklektičan, ali konkretan način pokazao „kako je potpuno besmisleno nastojati izraziti nove osjećaje u nekom starom, naslijeđenom, konzerva-

IV *Analitičnost* i *kritičnost*, odnosno, prema Batušiću „razlikovati i suditi“. Usp. (1991: 49).

V Odnosno, prema prijevodu Mire Vuković koji je korišten u ovom radu: *Dvesta hiljada dramskih situacija*.

ativnom obliku“ (1995: 147). Vladan Švacov, dramaturg, filozof i redatelj te osnivač studija dramaturgije na Akademiji dramske umjetnosti, napominje kako je bio „Dug i zamršen put do spoznaje da je upravo situacija bitno ishodište dramatskoga drame“ (Švacov, 2018: 149) te navodi da je „tek Etienne Souriau naslutio da je dramska situacija onaj posljednji, nerazlučivi atom mogućnosti dramatskoga“ (Ibid). Njegov nasljednik Vjeran Zuppa potvrđuje da je „u XX. stoljeću teorijsko djelo Etiennea Souriau od temeljnog značaja (1995: 87). Zuppa također ističe Souriauov fokus na dramsku situaciju kao najvažniju odliku Souriauove analitičke prekretnice jer Souriauova analitička perspektiva „počiva na nizu jasnih teorijskih načela“ (Ibid).

Souriau vidi situaciju kao klupko koje je premreženo jasno definiranim silnicama, odnosno, Souriauova je situacija poseban analitički oblik, ona je „unutrašnji oblik sistema oličenih sila u određenom trenutku, podrazumjevajući pri tom da se te sile nalaze u licima“ (Souriau, 1982: 30). No Souriauova arhitektura silnica, odnosno dramaturgijskih funkcija, ne podržava samo analitičku razdiobu međuodnosa likova u datom dramskom tekstu, nego i silnice „transcendiraju, premašuju, nadvisuju ili natkriljuju, pošto njihov morfološki sistem, zbijen u njima i kao prsten utisnut u njih, obuhvata čitav pozorišni svet, dok je živo središte njegovo srce“ (Ibid).

INTERMEZZO ZA DOBRONAMJERNE

Iako svi izvori do sada ukazuju na to da je Souriauov pristup konkretniji od Lessingova, moguće je da način na koji Souriau predstavlja svoju misao – odvratiti dobronamjernu istraživačicu ili istraživača od dubljeg promišljanja njegova djela. Jedan primjer takve misli mogao bi biti način na koji Souriau opisuje *dramu*: „Drama počinje sa onom brazdom koju na ljudskoj vodi strpljivo ili naglo ispisuje jedna sila“ (1982: 190). Dobronamjerna

istraživačica ili istraživač, koji bi se namjerali baviti Souriauovom analitičkom perspektivom u kontekstu precizne misli mogli bi iz romantičarskog Souriauova stila zaključiti da se ovdje možda radi o važnom djelu, ali ne i o znanstvenoj preciznosti koju bi očekivali od tako predstavljene teorijske knjige. Još jedna moguća prepreka koja bi dobronamjerne mogla odvratiti od Souriauova analitičkog sistema jest njegovo oslanjanje na astrološku terminologiju i simboliku pri definiranju šest silnica, dramaturgijskih funkcija, najvažnijeg doprinosa dramaturgiji i analitici u 20. stoljeću. Tome je možda tako, no za one dobronamjernike koji su željni i voljni izdržati inicijalnu i naizglednu teorijsku i znanstvenu nestabilnost primarnih izvora ovoga rada, za njih i sve druge znatiželjnike, ovaj će rad ustrajati u analizi Souriauove knjige koristeći se konkretnim primjerima, i s namjerom da omogući prepoznavanje teorijsko-analitičke misli i naslijeđa jednog filozofa koji je bio inspiriran nebom.

MISLITI DRAMATURGIJOM

Konkretno, silnice, odnosno dramaturgijske funkcije, koje oblikuju svaku dramsku situaciju, a čija mreža čini dokument koji nazivamo dramskim tekstom prema Souriau su:

- a) Sila koja nosi radnju. Ima osnovnu tematsku dramaturgijsku funkciju (: Lav).
- b) Sila na koju je radnja usmjerena. Ima funkciju predstavnika Vrijednosti (: Sunce).
- c) Sila kojoj pripada posljedak radnje. Ima funkciju primatelja Vrijednosti (: Zemlja).
- d) Sila koja preprečuje radnju. Ima funkciju protivnika, suparnika (: Mars).

e) Sila koja posreduje ili razrješuje radnju. Ima funkciju arbitra (: Vaga).

f) Sila kojom se pomaže radnju. Ima funkciju sudionika (: Mjesec)“ (1995: 87).

Souriauov sistem počiva na tome da svaka od šest sila^{VI} „daje temelj ili otvara mjesto svome znaku“ (1995: 85). Odnosno, silnice su *usmjerenja* koja uvijek djeluju u dramskom tekstu, neovisno o broju likova u pojedinom dramskom tekstu, neovisno o temi pojedinog dramskog teksta te geografskih i političkih odrednica nastanka bilo kojeg dramskog teksta. Važno je napomenuti da jedan lik u dramskom tekstu može utjeloviti više silnica te, kako se njegova funkcija kroz tekst mijenja, lik može utjeloviti različite silnice. Kao primjer Zuppa navodi Sofoklov dramski tekst *Filoktet*. U Sofoklovu *Filoktetu* Odisej, prema Souriauovom sistemu, u velikom dijelu utjelovljava dramaturgijsku funkciju *Lava* jer Odisej „funkcionira kao osnovna tematska sila“ (1995: 84). No ubrzo se Odisej prerušava u Trgovca te u tim dramskim situacijama Odisej u svojoj funkciji postaje „tek sudionikom (: Mjesec)“ (Ibid), a u sljedećoj dramskoj situaciji Odisej će preuzeti dramaturgijsku funkciju posrednika, čime će utjeloviti Vagu. Netom nakon tih dramaturgijsko-funkcijskih preobrazbi, Odisej se vraća u svoju primarnu dramaturgijsku funkciju *Lava*, te se dinamički krug Souriauovih dramaturgijskih funkcija nastavlja okretati onako kako to nalažu međusobni odnosi među likovima dramskog teksta i njima pridružene silnice. Ta spoznaja, koja je prvenstveno potaknuta Souriauovom knjigom *Dvije stotine tisuća dramskih situacija*, da je lik u isto vrijeme destabiliziran i tematski^{VII} i analitički – najvažnija je odskočna daska za suvremene uspjehe u pluralističkoj i preci-

zno-sveobuhvatnoj filozofskoj, teorijskoj i znanstvenoj misli o dramaturgiji.

Unatoč svemu, *Dvije stotine tisuća dramskih situacija* je knjiga koja je „doista u svom temelju znanstvena“ (1995: 198). Souriauova *kozmička dramaturgija* je provjerljiv sistem dramaturške analitike koji se može naučiti te se i uči na Akademiji dramske umjetnosti, na Odsjeku dramaturgije, jedinom studijskom programu u Hrvatskoj na kojem se može studirati dramaturgija. Ta činjenica potvrđuje Zuppin uvid kada piše da je Souriauova knjiga „prije svega bila usmjerena na mogućnost učenja dramaturgije“ (1995: 204). Nadalje, Souriauova je analitička i teoretičarska hrabrost „otvorila prostor pitanju *Kako misliti dramaturgiju?*“ (1995: 199). Apstrahiramo li Souriauov konkretni sistem koji se temelji na dramaturgijskim funkcijama čije se kvalitete može pratiti i naučiti, Zuppa piše da, osim što Souriauova knjiga poziva na *mišljenje o dramaturgiji*, ona nas također poziva da *mislimo dramaturgijom*, što je presudno za napredak i budućnost filozofije, konkretnije epistemologije: „Misliti dramaturgijom: navesti *djelatnu silu* (: *force active*) da se *pokaže* postalo je, u međuvremenu, suvremenom činjenicom znanja koje misli o znanju“ (1995: 201). Kao važan primjer epistemološke interpolacije pojma *dramaturgija* u neočekivano i nepredvidljivo znanstveno područje – sociologiju – može se navesti knjiga iz 1956. godine sociologa Ervinga Goffmana, *Predstavljanje sebe u svakodnevnom životu*. Goffman u poglavlju *Analitički kontekst* predlaže novu znanstveno-analitičku perspektivu koju naziva *dramaturgijskom perspektivom*. Goffman, dakle sociolog, koristi analitički sistem preuzet iz teorije dramaturgije koji naglašava „identitet i međusobne silnice odnosa“ (Goffman, 1956: 154) u kontekstu promišljanja socioloških situacija.

VI Dakle: Lav, Sunce, Zemlja, Mars, Vaga, Mjesec.

VII Uz pretpostavku da je dramski tekst takav da okolina pokušava promijeniti središnji lik ili likove drame. Valja napomenuti da su rijetki dramski tekstovi u kojima taj tematski kompleks izostaje.

ZAKLJUČAK

Lessingova zbirka pisama, *Hamburška dramaturgija*, nosi epohalnu važnost za dramaturgiju u kontekstu oblikovanja termina *dramaturgija* i nekih njegovih odrednica, no ona zapravo ne konsolidira dramaturgiju kao disciplinu, niti na bilo koji način konkretizira dramaturgiju kao *pojam*. S druge strane, *Dvije stotine tisuća dramskih situacija*, Souriauova knjiga tiskana gotovo 200 godina nakon Lessingove, s velikim naglaskom na *kairos* u svojoj znanstvenoj metodi itekako namjerava definirati pojam *dramaturgije*. No je li Souriau doista uperio svoju analitičku oštricu toliko duboko u materiju dramskog teksta da je zaista došao do *nerazlučivog atoma*^{VIII} koji čini dramsku umjetnost? Kako smo pokazali, Souriauova je knjiga „raskošne teorijske prirode, [no] seže i mnogo dalje“ (1995: 200). *Mišljenje dramaturgijom*, Souriauova ideja i teorijska pretpostavka koja u isto vrijeme funkcionira kao poziv na rekonstruiranje praktičnih procesa pri formiranju znanstvene i umjetničke misli, izlazi iz sfere kazališne umjetnosti, teorije i znanosti te prodire u druga znanstvena područja. Kako bi se u ovom radu prikazao važan primjer te uzročno-posljedične veze, navedena je knjiga sociologa Ervinga Goffmana pod naslovom *Predstavljanje sebe u svakodnevnom životu*. Knjiga je to u kojoj Goffman predlaže *dramaturgijsku perspektivu* u kontekstu sociološkog istraživanja, izdana 1956. godine, samo 6 godina nakon tiskanja Souriauove knjige *Dvije stotine tisuća dramskih situacija*.

Osim što analitički principi knjige *Dvije stotine tisuća dramskih situacija* prodiru izvan opsega onoga što iz svake perspektive^{IX} smatramo kazališnom umjetnosti, možda je najvažniji utjecaj Souriauove knjige na hrvatski suvremeni teatar upravo u njezinoj pedagoškoj dimenziji. Souriauova *kozmička*

dramaturgija za mlade dramaturge, studentice ili studente preddiplomskog studija na Odsjeku dramaturgije pri Akademiji dramske umjetnosti djeluje u isto vrijeme kao nužna konkretizacija njihova analitičkog fokusa, i kao susret s nečim neočekivanim. Tome je tako zbog šest vrlo konkretnih silnica odnosno dramaturgijskih funkcija koje imaju svoja određena i nepromjenjiva imena, koje se kao analitičko-simboličke funkcije mogu naći u bilo kojem dramskom tekstu te, s druge strane, zbog eklektičnosti ideje i specifičnog stila Souriauova misao djeluje kao poziv na hrabrost u teorijskoj, znanstvenoj i umjetničkoj misli. Nije lako naći zamjenu za tako dvojaku, slobodnu i konkretnu, teorijsku knjigu koja odgovara u isto vrijeme slobodnoj i konkretnoj naravi svakog dramaturškog praktičnog i teorijskog rada, čija sama struktura i stil definiraju pojam *dramaturgije*, a koja bi mladim dramaturginjama i dramaturzima, sociologinjama, sociolozima i šire, kroz *mišljenje o dramaturgiji*, otvorila put prema *mišljenju dramaturgijom*.

VIII Usp. Švacov, 2018: 149; ili poglavlje 2.2. u ovom radu.

IX Iz analitičke, teorijske, praktične, znanstvene, estetske perspektive.

LITERATURA

PRIMARNA:

Lessing, Gotthold Ephraim. 1950. *Hamburška dramaturgija*. Zagreb: Zora. Prijevod: Vlatko Šarić.

Souriau, Etienne. 1982. *Dvesta hiljada dramskih situacija*. Beograd: Nolit. Prijevod: Mira Vuković.

SEKUNDARNA:

Batušić, Nikola. 1991. *Uvod u teatrologiju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Carlson, Marvin. 1984. *Theories of the Theatre*. London: Cornell University Press.

Fischer – Lichte, Erika. 2010. *Povijest drame I*. Zagreb: Disput. Prijevod: Dubravko Torjanac.

Goffman, Erving. 1956. *The presentation of self in everyday life*. Edinburg: University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre.

Pavis, Patrice. 2004. *Pojmovnik teatra*. Zagreb: Antibarbarus. Prijevod: Jelena Rajak

Švacov, Vladan. 2018. *Temelji dramaturgije*. Zagreb: Akademija dramske umjetnosti.

Zuppa, Vjeran. 1995. *Uvod u dramatologiju*. Zagreb: Antibarbarus.

TERCIJARNA:

Hrvatska enciklopedija. *Kritika*. Mrežna stranica: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/kritika>. Posjećeno: 10.9.2025.

ISVU (Informacijski sustav visokih učilišta). Kolegij: *Analitičko pismo I*. Mrežna stranica: <https://www.isvu.hr/visokaucilista/hr/podaci/1053/nastavniprogram/2023/razina/3/izvedba/R/smjer/7#semestar4>. Posjećeno: 10.9.2025.